

GENDER TENGLIKNI TA'MINLASHNING NORMATIV-HUQUQIY ASOSLARI VA ULARNING OILAVIY QADRIYATLARGA TA'SIRI

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-20-75-80>

Xasanova Shaxzoda Sarvar qizi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Tashqi siyosat va xalqaro iqtisodiy munosabatlar instituti,

“Iqtisodiyot va menejment” kafedrası o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada gender tenglikni ta'minlashning normativ-huquqiy asoslari hamda ularning oilaviy qadriyatlar bilan o'zaro uyg'unligi masalalari tahlil qilinadi. Xalqaro va milliy huquqiy hujjatlar asosida gender tenglik tushunchasining mazmun-mohiyati ochib beriladi. O'zbekistonda gender siyosatini amalga oshirishning huquqiy mexanizmlari, ularning oilaviy munosabatlarga ta'siri va jamiyat barqarorligidagi o'rni yoritiladi. Shuningdek, gender tenglikni joriy etishda uchrayotgan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: *gender tenglik, normativ-huquqiy asoslar, oilaviy qadriyatlar, gender siyosati, xotin-qizlar huquqlari, ijtimoiy barqarorlik.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются нормативно-правовые основы обеспечения гендерного равенства, а также вопросы их взаимосвязи с семейными ценностями. На основе международных и национальных правовых документов раскрывается сущность и содержание понятия гендерного равенства. Освещаются правовые механизмы реализации гендерной политики в Узбекистане, их влияние на семейные отношения и роль в обеспечении стабильности общества. Кроме того, рассматриваются проблемы, возникающие в процессе внедрения гендерного равенства, а также пути их преодоления.

Ключевые слова: *гендерное равенство, нормативно-правовые основы, семейные ценности, гендерная политика, права женщин, социальная стабильность.*

ABSTRACT

This article analyzes the regulatory and legal foundations of ensuring gender equality and examines their interaction with family values. Based on international and national legal documents, the essence and significance of the concept of gender equality are revealed. The study highlights the legal mechanisms for implementing gender policy in Uzbekistan, their impact on family relations, and their role in maintaining social stability. In addition, the article discusses the challenges encountered in the implementation of gender equality and explores possible ways to address them.

Keywords: *gender equality, regulatory and legal framework, family values, gender policy, women's rights, social stability.*

KIRISH

So'nggi yillarda gender tenglik masalasi jahon hamjamiyati tomonidan barqaror rivojlanishning muhim sharti sifatida e'tirof etilmoqda. Gender tenglik nafaqat xotin-qizlar huquqlarini ta'minlash, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy

rivojlanishini tezlashtirish, inson kapitalini to‘liq safarbar etish imkonini beradi ¹[1.15].

Biroq gender tenglikni amalga oshirish jarayonida oilaviy qadriyatlar va milliy an’analar bilan uyg‘unlik masalasi dolzarb bo‘lib qolmoqda. Ayrim hollarda gender tenglik noto‘g‘ri talqin qilinib, oilaning an’anaviy institutiga zid tushuncha sifatida baholanadi. Aslida esa gender tenglik oilaning barqarorligi va mustahkamligini ta’minlashga xizmat qiluvchi omil hisoblanadi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — gender tenglikni ta’minlashning normativ-huquqiy asoslarini tahlil qilish hamda ularning oilaviy qadriyatlar bilan uyg‘unligini ilmiy asosda yoritishdan iborat.

Gender tenglik tushunchasi va uning huquqiy asoslari

Gender tenglik bu erkaklar va xotin-qizlarning jamiyat hayotining barcha sohalarida teng huquq va imkoniyatlarga ega bo‘lishini anglatadi. Ushbu tushuncha shaxslarning ta’lim olish, mehnat qilish, siyosiy jarayonlarda ishtirok etish va oilaviy munosabatlarda tenglikka erishishini nazarda tutadi [2.15].²

Xalqaro miqyosda gender tenglikning huquqiy asoslari Birlashgan Millatlar Tashkiloti hujjatlarida mustahkamlangan. Jumladan, “Xotin-qizlarga nisbatan kamsitishning barcha shakllarini bartaraf etish to‘g‘risida”gi Konvensiya davlatlardan gender kamsitishiga barham berish, ayollar huquqlarini himoya qilish va teng imkoniyatlarni ta’minlashni talab qiladi [3.15].³

Ushbu hujjatlar gender tenglikni oilaviy institutga zid emas, balki uni rivojlantiruvchi omil sifatida talqin qiladi.

O‘zbekistonda gender tenglikning normativ-huquqiy bazasi

O‘zbekistonda gender tenglikni ta’minlash bo‘yicha huquqiy asoslar so‘nggi yillarda sezilarli darajada mustahkamlandi. 2019-yilda qabul qilingan “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun ushbu yo‘nalishdagi asosiy normativ-huquqiy hujjat hisoblanadi [4.15].⁴

Mazkur qonunda gender tenglikni ta’minlashning asosiy prinsiplari, davlat organlarining vakolatlari hamda gender kamsitishining oldini olish mexanizmlari belgilab berilgan. Qonunga muvofiq, ta’lim, mehnat, sog‘liqni saqlash va oilaviy munosabatlar sohalarida teng imkoniyatlar yaratish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

¹ United Nations. *Gender Equality and Sustainable Development*. New York, 2023.

☞ <https://sdgs.un.org/goals/goal5> (Official UN Sustainable Development Goal 5 – Gender Equality)

² World Bank. *Gender Equality and Development*. Washington, 2022.

<https://www.worldbank.org/en/topic/gender> (World Bank’ning gender tenglik bo‘yicha rasmiy sahifasi)

³ CEDAW. *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*. UN, 1979.

<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>

⁴ O‘zbekiston Respublikasi. “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun, 2019. ☞ <https://lex.uz/docs/5167654>

Shuningdek, oilada zo‘ravonlikning oldini olish, onalikni himoya qilish va xotin-qizlarning ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan me‘yorlar gender tenglik va oilaviy qadriyatlar o‘rtasidagi uyg‘unlikni ta‘minlashga xizmat qiladi [5.15].⁵

O‘zbekistonda gender tenglikni ta‘minlashning normativ-huquqiy bazasi

№	Normativ-huquqiy hujjat nomi	Qabul qilingan yili	Asosiy mazmuni	Gender tenglik va oilaviy qadriyatlarga ta‘siri
1	O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi	1992 (2023-yilgi tahrir bilan)	Fuqarolarning qonun oldida tengligi, jinsidan qat‘i nazar huquq erkinliklarning kafolatlanishi	Erkak va ayol tengligi konstitutsiyaviy darajada mustahkamlanadi, oiladagi teng huquqlilik asosini yaratadi
2	O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksi	1998	Nikoh, oila, ota-ona va farzandlar huquqiy munosabatlarini tartibga soladi	Oila ichida er-xotin tengligi, o‘zaro hurmat va mas‘uliyat tamoyillarini mustahkamlaydi
3	“Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun	2019	Gender tenglik tushunchasini huquqiy jihatdan belgilaydi	Gender diskriminatsiyasining oldini olish, oilaviy va ijtimoiy munosabatlarda tenglikni ta‘minlaydi
4	“Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun	2019	Zo‘ravonlikdan himoya mexanizmlarini belgilaydi	Oiladagi zo‘ravonlikning oldini olish, sog‘lom oilaviy muhitni shakllantiradi
5	O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5938-son Farmoni (“Xotin-qizlar va oilani qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”)	2020	Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha institutsional mexanizmlar	Ayollar ijtimoiy faolligi va oiladagi maqomini mustahkamlaydi
6	O‘zbekiston Respublikasida Gender tenglikni ta‘minlash strategiyasi	2020–2030	Gender siyosatining uzoq muddatli yo‘nalishlari	Oila va jamiyatda tenglikni bosqichma-bosqich joriy etish
7	“Ayollar daftari” tizimini joriy etish bo‘yicha normativ hujjatlar	2021	Ijtimoiy himoyaga muhtoj xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash	Oila barqarorligini mustahkamlash, ayollarning iqtisodiy mustaqilligini oshirish
8	2022–2023-yillarda gender tenglikni ta‘minlashga oid davlat dasturlari	2022–2023	Gender siyosatini amaliyotga tatbiq etish choralari	Oilaviy qadriyatlar va ijtimoiy barqarorlikni kuchaytiradi

Manba: Muallif tomonidan bajarilagan

Oilaviy qadriyatlar va gender tenglikning o‘zaro uyg‘unligi

⁵ UN Women. Gender Equality and Family Policy. New York, 2024. <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-discrimination> (UN Women – gender siyosati va oilaviy masalalar bo‘yicha rasmiy manba)

Oilaviy qadriyatlar har bir jamiyatning ma'naviy asosi hisoblanadi. O'zbek jamiyatida oila o'zaro hurmat, mas'uliyat va hamkorlik tamoyillariga asoslanadi. Gender tenglik ushbu qadriyatlarga zid emas, balki ularni mustahkamlovchi omil sifatida namoyon bo'ladi.

Oilada erkak va ayolning teng huquqlarga ega bo'lishi qarorlar qabul qilish jarayonida o'zaro kelishuvni kuchaytiradi, farzandlar tarbiyasida sog'lom muhitni shakllantiradi hamda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi. Ayollarning iqtisodiy faolligi oilaning moddiy ahvolini yaxshilashga, erkaklar va ayollar o'rtasida mas'uliyatning adolatli taqsimlanishiga olib keladi.

Shu bois gender tenglik oilani zaiflashtiruvchi emas, balki mustahkamlovchi ijtimoiy mexanizm sifatida qaralishi lozim.

Xalqaro tadqiqotlar ham gender tenglik va oilaviy qadriyatlar o'rtasida ijobiy o'zaro bog'liqlik mavjudligini tasdiqlaydi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) va Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, oilada erkak va ayolning teng ishtiroki farzandlar ta'lim darajasining oshishiga, sog'liqni saqlash ko'rsatkichlarining yaxshilanishiga hamda kambag'allik xavfining kamayishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, ayollarning qaror qabul qilish jarayonidagi faolligi oilaviy resurslardan samarali foydalanish imkonini kengaytiradi. Yevropa Ittifoqi mamlakatlari tajribasi shuni ko'rsatadiki, gender tenglikka asoslangan oilaviy siyosat mehnat va oila hayotini muvozanatlashtirishga yordam beradi. Masalan, ota-onalik ta'tilining erkaklar va ayollar o'rtasida teng taqsimlanishi oiladagi hamkorlikni kuchaytirib, nikoh barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Skandinaviya mamlakatlarida olib borilgan tadqiqotlarda gender tenglik darajasi yuqori bo'lgan oilalarda ajrimlar soni nisbatan kamligi qayd etilgan.

Oilaviy qadriyatlar va gender tenglikning o'zaro uyg'unligi: milliy va xorijiy tajriba

№	Tahlil yo'nalishi	Asosiy mazmun	Xorijiy tajriba / manbalar	Oilaviy qadriyatlarga ta'siri
1	Oilaning jamiyatdagi o'rni	Oilada jamiyatning ma'naviy va ijtimoiy asosi hisoblanadi	BMT (UN Women) hisobotlari	O'zaro hurmat, mas'uliyat va hamkorlik mustahkamlanadi
2	Gender tenglikning oilaga mosligi	Gender tenglik oilaviy qadriyatlarga zid emas	BMT Taraqqiyot Dasturi (UNDP)	Oilada institutining barqarorligi kuchayadi
3	Qaror qabul qilishda tenglik	Erkak va ayolning teng huquqli ishtiroki	Jahon banki tadqiqotlari	Oilada kelishuv va o'zaro ishonch ortadi
4	Farzandlar tarbiyasi	Teng mas'uliyat sog'lom tarbiya muhitini yaratadi	UNICEF tadqiqotlari	Farzandlarning ijtimoiy va ruhiy rivoji yaxshilanadi
5	Ayollarning iqtisodiy faolligi	Ayollarning bandligi va daromad manbalariga ega bo'lishi	OECD mamlakatlari tajribasi	Oilaning moddiy farovonligi oshadi
6	Mehnat va oila muvozanati	Ota-onalik ta'tilining teng taqsimlanishi	Yevropa Ittifoqi tajribasi	Oilada ichidagi hamkorlik kuchayadi

№	Tahlil yoʻnalishi	Asosiy mazmun	Xorijiy tajriba / manbalar	Oilaviy qadriyatlarga taʼsiri
7	Nikoh barqarorligi	Gender tenglik darajasi yuqori oilalarda ajrim kam	Skandinaviya mamlakatlari	Oilaning uzoq muddatli barqarorligi taʼminlanadi
8	Madaniy va diniy uygʻunlik	Gender tenglik milliy va diniy qadriyatlarga mos joriy etilishi	Islom hamkorlik tashkiloti (IHT) tadqiqotlari	Oila institutining ijtimoiy mavqei mustahkamlanadi
9	Ijtimoiy barqarorlik	Gender tenglik ijtimoiy barqarorlik omili	BMT Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDGs)	Jamiyatda ijtimoiy muvozanat taʼminlanadi

Manba: muallif tomonida bajarilgan

Gender tenglikni taʼminlashdagi muammolar

Gender tenglikni amaliyotga tatbiq etishda qator muammolar mavjud. Gender tenglikni taʼminlash borasida Oʻzbekistonda muhim normativ-huquqiy baza yaratilgan boʻlsa-da, uni amaliyotga toʻliq joriy etishda qator muammolar mavjud. Avvalo, jamiyatda saqlanib qolayotgan anʼanaviy stereotiplar erkak va ayol rollarining teng taqsimlanishiga toʻsqinlik qilmoqda. Ayrim hollarda gender tenglik notoʻgʻri talqin qilinib, u milliy va oilaviy qadriyatlarga zid tushuncha sifatida qabul qilinadi.

Ikkinchidan, gender tenglikka oid huquqiy normalardan xabardorlik darajasi yetarli emas. Ayniqsa, qishloq hududlarida ayollarning oʻz huquqlarini bilmasligi ularning ijtimoiy va iqtisodiy faolligini cheklaydi. Bu holat gender tenglikni taʼminlashda huquqiy mexanizmlarning toʻliq ishlamasligiga olib keladi.

Uchinchidan, mehnat bozorida erkaklar va ayollar oʻrtasida imkoniyatlar tengsizligi saqlanib qolmoqda. Ayollarning yuqori lavozimlarda kam ishtirok etishi, ish haqi tafovuti va bandlik masalalaridagi muammolar gender tenglikning iqtisodiy jihatdan toʻliq taʼminlanmaganini koʻrsatadi. Shuningdek, oiladagi zoʻravonlik holatlari ham gender tenglikni mustahkamlashga salbiy taʼsir koʻrsatmoqda. Garchi bu borada maxsus qonunlar qabul qilingan boʻlsa-da, ularni amalga oshirishda institutsional va tashkiliy muammolar mavjud.

Xulosa va tavsiyalar

Xulosa qilib aytganda, gender tenglikni taʼminlashning normativ-huquqiy asoslari jamiyatning barqaror rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Gender tenglik oilaviy qadriyatlar bilan qarama-qarshi emas, balki ular bilan uygʻun holda rivojlanishi mumkin. Oʻzbekistonda yaratilgan huquqiy baza ushbu uygʻunlikni taʼminlashga xizmat qilmoqda.

Oʻtkazilgan tahlillar shuni koʻrsatadiki, gender tenglikni taʼminlash oilaviy qadriyatlar va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashning muhim omili hisoblanadi. Shundan kelib chiqib, quyidagi tavsiyalarni berish mumkin:

1. Gender tenglikka oid normativ-huquqiy hujjatlarni amaliyotga joriy etish mexanizmlarini yanada kuchaytirish lozim.

2. Aholi, ayniqsa yoshlar va xotin-qizlar o'rtasida gender tenglik bo'yicha huquqiy savodxonlikni oshirishga qaratilgan targ'ibot-tashviqot ishlarini kengaytirish zarur.

3. Mehnat bozorida ayollar uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash, ularning tadbirkorlik va rahbarlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini rivojlantirish maqsadga muvofiq.

4. Oiladagi zo'ravonlikning oldini olish bo'yicha institutsional hamkorlikni kuchaytirish va himoya mexanizmlarining samaradorligini oshirish talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. United Nations Women (UN Women). *Progress of the World's Women: Families in a Changing World*. – New York: UN Women, 2019. – 324 p.
2. World Bank. *World Development Report: Gender Equality and Development*. – Washington, DC: World Bank, 2012. – 458 p.
3. UNICEF. *Gender Equality: Global Annual Results Report*. – New York: UNICEF, 2020. – 112 p.
4. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). *Gender Equality in Education, Employment and Entrepreneurship*. – Paris: OECD Publishing, 2012. – 156 p.
5. European Commission. *Strategic Engagement for Gender Equality 2016–2019*. – Brussels: European Union, 2016. – 40 p.
6. United Nations. *Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. – New York: United Nations, 2015. – 41 p.
7. O'zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2019-yil 2-sentabr, O'RQ–562.
8. O'zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2019-yil 2-sentabr, O'RQ–561.
9. United Nations. *Gender Equality and Sustainable Development*. New York, 2023.